

ГЭМ БУРУУГИЙН АНДУУРАЛ БА ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА

GUILT CONFUSION AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Б.Баярболд

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн
багш, цагдаагийн ахлах дэслэгч
/хууль зүйн магистр/

Bayarbold B.

Police school at University of Internal Affairs,
Department of criminal law and criminology,
lecturer, police senior lieutenant
/master of law/

Хураангуй: Өөрийн орны эрүүгийн хуулийг боловсронгуй болгохын тулд гадаад улс орны туршлагыг судалж, эх орондоо хэрэгжүүлэх боломж бололцоог эрэлхийлэх шаардлага цаг үе бүрт байсаар ирсэн билээ. Энэхүү өгүүллээр гэм буруугийн андуурлын талаарх онолын ойлголт, мөн практик хэрэглээнд тулгамдаж буй асуудлыг олон улсын эрүүгийн эрх зүйн гэм буруугийн ойлголттой харьцуулах замаар судлахыг зорьсон.

Abstract: In order to improve the criminal law of one's country, there has always been a need to study the experience of foreign countries and look for opportunities to implement it in the country. This article aims to explore the theoretical understanding of the mistake of guilt, as well as the problems in its practical application, by comparing it with the concept of guilt in international criminal law.

Түлхүүр үг: Гэм буруу, андуурал, субъект, гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн, олон улсын туршлага

Keywords: Guilt, confusion, subjectivity, composition of crime, international experience

Гэм буруугийн андуурлын түүхийн уламжлалыг авч үзэхдээ Монголын төдийгүй гадаад улсуудын эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаанд андуурлыг хэрхэн тодорхойлж ирсэн талаар судлах нь зүй ёсны хэрэг юм. Аливаа эрх зүйг боловсронгуй болгоход, өөрийн орны нөхцөл байдалтай уялдуулан гадаад улсын эрх зүйн зохицуулалтын сайн туршлагыг судалгаа шинжилгээний үндсэн дээр туршин, хэрэгжүүлснээр шинэчлэлт, шинэлэг байдал бий болж, салбарын хөгжилд томоохон дэвшил болдог.

Гэм буруугийн “андуурал” гэх ойлголт нь англи хэлээр “mistake”, орос хэлний “ошибка” хэмээн орчуулагддаг байна. Манай улсын эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухааны хөгжилд гадаадын улс орнуудын эрүүгийн эрх зүйн онолын үзэл баримтлал ихээхэн түлхэц болсон бөгөөд үүнд хамгийн их чухал үүрэг гүйцэтгэсэн нь ОХУ-ийн эрүүгийн эрх зүйн онол, үзэл баримтлал билээ.

ОХУ-ийн эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаанд гэм буруугийн андуурлыг хэд хэдэн байр суурьнаас судалж, боловсронгуй болгосоор ирсэн байна.

Нэгдүгээрт: Гэм буруугийн андуурал нь гэмт этгээдийн өөрийн үйлдлийн улмаас учрах аюулыг урьдчилан мэдээгүй байдал юм.

ОХУ-ийн хувьд гэм буруугийн андуурлын улмаас гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн гэм бурууг үнэн зөв тогтоох, түүний үйлдлийг зөв зүйлчлэх, талаар маш олон эрдэмтэн судлаачид судалгаа шинжилгээ явуулсаны анхдагчдын нэг бол И.З.Геллер юм. Тэрээр 1910 онд анх гэм буруугийн андуурлыг “бодит объектуудын талаарх эсхүл объектууд хоорондын зүй тогтлын холбооны талаарх хүний буруу төсөөлөл, бодлууд” хэмээн тодорхойлсон байдаг. Өөрөөр хэлбэл тэрээр "Үйлдэл нь өөрөө аюултай ч тийм байхад нөхцөлдхгүй. Энэ нь гэмт хэргийн улмаас үүдсэн үр дагавар нь төгссөн гэмт хэрэгт тооцогдохгүй, урьдчилан харалгүйгээр гэмт хэргийн үр дагаварыг гаргасан тохиолдолд уг үйлдлийг болоогүй гэж үзэх учиртай. Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн үйлдэл өөрөө хэдий аюултай байсан ч тийм үр дагаварт хүргээгүй, харин тухайн үр дагаварт жинхэнээсээ хүргэсэн, хожуу гарч ирсэн этгээдийн үйлдлийн улмаас учирч болох боловч анхны үйлдэл хийсэн этгээд нь өөрөө гэмт хэрэг үйлдсэн хэмээн андуурч болох боломжтой. Ийм байдлаар гэмт хэргийн субъектын гэмт санаа бодол болон шалтгаант холбоо хоорондоо зөрчилдөх боломжтой хэмээн тодорхойлсон байдаг. Энэ нь ОХУ-ийн эрүүгийн эрх зүй дэх өнөөгийн шалтгаант холбооны андуурлын эх үндэс нь болсон юм.

Харин Н.Д. Сергиевским гэх тухайн үеийн эрдэмтэн нь уг санааг маш товч, ерөнхий байдлаар тодорхойлсон ба тэрээр үзэхдээ “ хэрэв гэмт хэрэг үйлдсэн гэх этгээд нь хэдийгээр нийгэмд аюултай үйлдлийг бодож төлөвлөсөн ч гэсэн өөрийнх нь урьдчилан хараагүй, харах боломжгүй байсан үр дагавар учирсан бол тухайн этгээдийг буруутгаж болохгүй”¹ хэмээн тодорхойлсон байна. “Ошибка в уголовном праве” буюу монгол хэлнээ шууд орчуулвал “гэм буруугийн алдаа” хэмээн орчуулдаг бөгөөд хүний ухамсарлан, ухамсарлах боломжгүй байсан нөхцөл байдлын үед, эсхүл гэмт үйл ажиллагааны хөгжлийг алдаатай тодорхойлсон тохиолдолд анхны гэмт санааг агуулсан агуулгын хүрээнд хариуцлага хүлээлгэх нь зөв хэмээн зарим судлаачид үздэг байсан байна.

Хоёрдугаарт: Гэм буруугийн андуурал нь төөрөгдөл юм.

Хэрэв нэгдүгээр хэсэгт авч үзсэн гэм буруугийн андуурлын ойлголтыг нэгдүгээр үе шатаас эргэн харвал гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талын үндсэн шинжүүдийг бүхэлд нь хангасан ойлголт байсныг анзаарах боломжтой юм. Өөрөөр хэлбэл нэгдүгээр хэсэгт үзэж байсан эрдэмтийн үзэл баримтлалыг материаллаг бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэргэгт тооцох боломжтой юм.

Харин ОХУ-ийн эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаанд гэм буруугийн андуурлыг илүү боловсронгуй болгож, судалж байсан эрдэмтэд бол П.П. Пусторослев, Н.С. Таганцев, А.Ф. Кистяковский нарын тэргүүрэй судлаачид юм. Тэд үзэхдээ гэм буруугийн андуурлыг 2 төрөлд буюу зүйлчлэлийн андуурал буюу хууль цаазын андуурал болон бодит байдлын андуурал, ашиггүй завдалт хэмээн ойлголтуудыг анх гаргаж ирж байсан юм.

¹ Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. Москва, 2011. 446 дахь тал.

Эдгээр судлаачдын үзэл санаа өнөөгийн ОХУ-ийн эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухааны онолын хүрээд үнэтэй байр суурийг эзэлсээр байгаа хэдий ч Оросын эрүүгийн хууль тогтоомжид гэм буруугийн андуурлыг манай улстай нэгэн адил нарийвчлан хуульчилж, тодорхойлоогүй байна.

Монгол Улсын орчин үеийн эрүүгийн хууль тогтоомжид аливаа этгээд нь хууль зүйн андуурал гаргсаны улмаас нийгэмд аюултай, үйлдэл, эс үйлдэл хийж, тулгарсан аюулыг арилгах, эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөгдөх эсхүл эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэх тухай шууд заасан заалд байхгүй билээ. Гэвч практикт манай улсын иргэдийн гэмт хэрэгт холбогдох, гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэж шалтгаануудын нэг нь яахын аргагүй нийгэмд аюултай үйлдлийг хийхдээ удаа дараа дээрх андуурал, алдааг гаргаж, улмаар эрүүгийн эрх зүйн харилцааны субъект болох тохиолдлууд цөөнгүй байна. Тухайн иргэний андуурч хийсэн алдаатай үйлдэл, эс үйлдэхүй нь субъектийн зүгээс гаргаж буй зүйлчлэлийн андуурал хэмээх онолын ойлголт даган гарч ирэх юм. Хууль мэдэхгүй нь эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөхгүй байх зарчимын дагуу хууль зүйн андуурал нь эрүүгийн хариуцлагыг бий болгодог.

Харин хүн бодит байдлыг андуурч, буруугаар төсөөлөн нийгэмд аюултай гэм буруутай үйлдэл хийсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэх тухай шууд заасан заалт одоогийн эрүүгийн хуульд тусгагдсан ба энэ нь гэм буруугийн андуурлыг хуульд шууд тусгаж өгсөн, дэвшил боловч хэт ерөнхий зохицуулалт болсон учир дутагдалтай юм. Эрүүгийн эрх зүйн салбар хөгжихийн хэрээр, практикт тулгамдсан гэм буруугийн андууралтай холбоотой зохицуулагдаагүй харилцаа бүрийн онцлогоос хамаарч цаашид энэхүү заалд илүү боловсронгуй болох боломжтой юм.

Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд оногдуулах эрүүгийн хариуцлагын хувьд хууль зүйн эсхүл бодит байдлын андууралын улмаас, түүнд хандаж буй сэтгэхүйн харьцаа, учруулсан хохирол, хор уршиг, нийгмийн аюулаас нь шалтгаалан шудрага ёсны зарчмыг удиртгал болгон ялыг ялгамжтай, тохирсон байлаар оногдуулах зохицуулалт шаардлагатай юм. Мэдээж гэм буруугийн шууд санаатай хэлбэрээр үйлдэгддэг, тэр тусмаа андуурч үйлдэгдэх боломжгүй гэмт хэргүүдэд (өмчлөх эрхийн эсрэг, авлига албан тушаалын гэмт хэргүүдэд хамаарах гэмт хэргүүд г.м) хууль зүйн андуурлыг хэрэглэхгүй байхаар нарийвчисан зохицуулалт шаардлагатай юм.

Манай орны хувьд гэм буруугийн андууралтай холбоотой хэд хэдэн түүхийн эх сурвалжууд байдаг ч энэ нь зөвхөн бодит байдлын андууралтай холбогдож байна. Тухайлбал 1926 онд баталсан БНМАУ-ын шүүх цаазын бичгийн ерөнхий ангийн товчооны 3 дугаар бүлгийн /Ял үл хэлэлцэх/ 20 дугаар зүйлд зааснаар “Аливаа гэмт явдлыг үйлдэхдээ зориуд санаагүй эндэгдэн ташаарсан буюу, эцэстээ гэм гарахыг үл мэдсэн ба мэдсээр боловч зогсоохыг завдаж чадсангүй учир илэрвээс санаатайгаар үйлдсэн ёсоор яллаж үл болно. Хэрэв хууль цаазад тусгай заасан зүйл бий аваас түүнийг баримталж шийтгэвэл зохионо” гэж заасан байна². Энэ нь гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд хэргийн нөхцөл байдлыг буруугаар төсөөлсөнийг “эгнэгдэн ташаарсан” хэмээн үгсээр тодорхойлсон ба андуурч хийсэн үйлдлийг гэм буруугийн санаалтай хэлбэрээс ангид байлгаж, зөвхөн болгоомжгүй гэмт хэрэгт хамааруулсан байгаагаараа онцогтой байна.

² Монгол Улсын Эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал. УБ., 2011он. 284 дэх тал.

Харин 1929 онд баталсан БНМАУ-ын шүүх цаазны бичгийн ерөнхий ангийн товчооны 3 дугаар бүлгийн /Ял үл хэлэлцэх/ 21 дүгээр зүйлд зааснаар “аливаа гэмт явдал үйлдэхээр зориуд санаагүй адагтаа ташаарсан буюу эцэстээ гэм гарахыг үл мэдсэн ба мэдсэн боловч зогсоохыг завдаж чадаагүй учир илэрвээс санаатайгаар үйлдсэн ёсоор яллаж үл болмой. Хэрэв хууль цаазад тусгай заасан зүйл буй аваас түүнийг баримталж шийтгэвээс зохимой” хэмээн заасан байна. Энэ нь өөрөө гэм буруугийн болгоомжгүй хэлбэрийг хуульчилсан мэт боловч угтаа “Гэм буруугийн андуурлын” ойлголтыг агуулж байна гэж үзэж болох юм. Учир нь андуурал гэх үгийн утга нь өөрөө эндүү, ташаарал³ гэх утгатай ба энэхүү заалт дээр “...гэмт явдал үйлдэхээр зориуд санаагүй адагтаа ташаарсан...” гэх утга нь андуурлын ойлголтыг илэрхийлж байгаа юм⁴. Хариуцлагын талаар уг заалтад санаатайгаар “...гэмт явдал үйлдсэн ёсоор яллаж үл болмой...” “Хэрэв хууль цаазад тусгай заасан зүйл буй аваас түүнийг баримталж шийтгэвээс зохимой” гэж заасан нь хариуцлагаас чөлөөлөх, хөнгөрүүлэх нөхцөлийг үүсгэж байна гэж үзэж болох юм.

1934 онд баталсан БНМАУ-ын Эрүүгийн хуульд гэм буруугийн санаатай болон болгоомжгүй хэлбэрийг тусгайлан зааж өгч гагцхүү уг хоёр хэлбэрээр үйлдсэн этгээдүүдэд ял хэлэлцэнэ гэж заасан ба 1942 он, 1961 он, 1986 онуудад мөн адил заасан байна⁵. Үүнээс үзэхэд тухайн эрүүгийн хуулиудад гэм буруугийн андуурлыг гэм буруугийн болгоомжгүй хэлбэрт нэр мөр хамааруулан ойлгож, хуульчилж ирсэнийг анзаарч болохоор байна.

Нийгэм, цаг үе өөрчлөгдөхийн хэрээр манай орны эрүүгийн эрх зүйн зохицуулах харилцаа улам тэлж, практикт тулгарч буй тохиолдол, асуудлуудыг илүү нарийн зохицуулах шаардлага бий болсоор байгаа билээ. Үүний нэг илрэл нь 2002, 2015 оны эрүүгийн хуулийн шинэчлэлүүд юм.

2002 онд баталсан Монгол Улсын эрүүгийн хуульд “Гэм буруу”-гийн ойлголтыг тусдаа бүлэг болгож, хор уршиг гэм буруугүйгээр учруулах турхай шинэ ойлголтыг тусгасан нь практикаас үүссэн дэвшилтэд зохицуулалт байсан юм. Гэвч гэм буруугийн андуурлын талаарх ойлголтыг мөн тодорхойлон зааж өгөөгүй байсан юм.

Харин 2015 онд батлагдаж, 2017 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд “Гэм буруугийн андуурал”-ын ойлголтыг тусгайлан зааж өгөөгүй. Гэвч Эрүүгийн хуулийн 6.5 дугаар зүйл буюу “Эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэх нөхцөл байдал”-ын 1.6 дахь хэсэгт “Нөхцөл байдлыг буруугаар төсөөлж, андуурсны улмаас гэмт хэрэг үйлдсэн” гэх заалтыг шинээр нэмж оруулсан нь гэм буруугийн бодит байдлын андуурлыг илэрхийлсэн дэвшилт болсон юм. Гэвч уг заалт нь “нөхцөл байдал” гэх ойлголтоор хязгаарласан байгаа нь угтаа гэм буруугийн андуурлын ойлголтыг бүрэн гүйцэт илэрхийлж чадахгүй байгаа явдал юм.

Нөхцөл байдал гэдгийг Монгол хэлний их тайлбар тольд “тухайн юм, үйлийн үүсэх, хөгжих, оршин байх үеийн төлөв” гэж заасан байна. Мөн нөхцөл байдал гэх ойлголтод гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талын нэмэгдэл шинж болох гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал хамаарах юм.

³ [Монгол хэлний их тайлбар толь \(mongoltoli.mn\)](http://mongoltoli.mn)

⁴ Монгол Улсын Эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал. УБ., 2011 он. 314 дэх тал.

⁵ Мөн тэнд. 467 дахь тал.

Гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал гэж гэмт хэрэг үйлдсэн цаг үеийг тодорхойлох объектив нөхцөл байдал юм. Тухайлбал, дайны цаг буюу дайн бүхий байдал, онцгой байдал зарласан үед гэмт хэрэг үйлдэх, нийтэд учирсан гамшигт байдлыг далимдуулан гэмт хэрэг үйлдэх зэргийг ойлгоно⁶.

Үүнээс үзвэл гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал нь гэмт этгээд тодорхой цаг хугацаанд өөрийн үйлдэж буй гэмт хэргийн бодит байдлын мөн чанар, нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээг буруугаар ойлгон төсөөлж үйлдсэн явдлаас ялимгүй ялгагдаж байна. Учир нь гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдалд хүн аливаа нөхцөл байдлыг далимдуулж гэмт хэрэг үйлдэх тухай ойлголт хамаарна. Энэ нь гэмт этгээд өөрийн үйлдэл, эс үйлдэхүйн нийгмийн аюулыг, мөн, түүний улмаас учрах хохирол, хор уршигийг ухамсарлан, ойлгосон атлаа түүнийг хүсч үйлдсэн байхыг илэрхийлэх бөгөөд тухайн үйлдлээ хийхдээ гагцхүү нөхцөл байдлыг л гэмт хэрэг үйлдэхэд тохиромжтой нөхцөл болгон ашигладаг онцлогтой.

Харин эрүүгийн хуульд тусгагдсан “Нөхцөл байдлыг буруугаар төсөөлж, андуурсны улмаас гэмт хэрэг үйлдсэн” тухай заалтын агуулга дахь “нөхцөл байдал” гэх ойлголт нь гэм буруугийн андуурлын нэг төрөл болох бодит байдлын андуурлыг буюу субъектийн гэмт хэрэг үйлдэж эхлэхийн өмнөх шатанд бий болж буй нөхцөл байдлыг буруугаар төсөөлөн андуурч, улмаар гэмт хэрэг үйлдсэн тухай илэрхийлж байгааг тусгасан ойлголт болохоор байна.

Гэм буруугийн андуурлын асуудлыг манай Эрүүгийн хуульд хараахан хуульчилж өгөөгүй, эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаанд онолын үүднээс тодорхойлж судалдаг бол зарим гадаад орнуудын Эрүүгийн хуульд хуульчилж өгсөн байна. Тухайлбал, АНУ-ын Нью-Йорк муж улсын Эрүүгийн хууль /15.205/, Франц улсын Эрүүгийн хууль /122.3§/, Герман улсын Эрүүгийн хууль /16-17§/, Испани улсын Эрүүгийн хууль /14§/, Беларусь улсын эрүүгийн хууль, ОХУ-ийн эрүүгийн хууль, Итали улсын Эрүүгийн хууль зэргийг дурдаж болно.

Францын эрүүгийн хуульд зөвхөн хууль цаазны андуурлыг хуульчилсан бол Германы Эрүүгийн хуульд гэм буруугийн андуурлын хоёр төрөл болох бодит байдлын болон хууль цаазны андуурлыг тусад нь хуульчилж өгчээ.

Дээрх орнуудын Эрүүгийн хуульд гэм буруугийн андуурлыг хуульчилсан хэм хэмжээг судалж үзэхэд андуурсан бол эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх буюу оногдуулах ялыг хөнгөрүүлэхээр заасан байна.

Францын Эрүүгийн хуулийн 122.3-р зүйлд "Субъект үйлдэж байгаа хэргийнхээ хууль цаазны шинжийн талаар төөрөлдсөн, энэ хэргийг үйлдэх нь хуульд харш биш гэж бодсон бол эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлнө" хэмээн хуульчилсан нь гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн үйлдлийг хууль цаазын андуурал гаргаснаар хариуцлагаас боломжийг олгосон байна. Энэ нь маш ерөнхий зохицуулалт байх ба хуулийн урвуу байдлаар, өөрт ашигтайгаар шийдвэрлүүлэх, ял завших боломжийг олгох боломжтой юм.

Болгар улсын Эрүүгийн хуулийн 14-р зүйлд "Субъект гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний элементүүдийн талаар мэдээгүй бол гэм буруугүйд тооцогдоно" гэж заасан байна. Болгар улсын эрүүгийн эрх зүй нь ОХУ-ийн эрүүгийн эрх зүйтэй төсөөтэй бөгөөд энэ нь Зөвлөлт холбоот улсын бүрэлдэхүүнд багтдаг байсан нь судалгаа шинжилгээний эх сурвалж ижил

⁶ Эрүүгийн эрх зүйн ерөнхий анги. УБ., 2020 он. 227 дахь тал.

байсантай холбоотой юм. Гэвч өнөөгийн ОХУ-ийн эрүүгийн хуулиас ялгагдах нэг зохицуулалт бол гэм буруугийн андуурлын талаарх зохицуулалт хэрэгжиж буй явдал юм. Өөрөөр хэлбэл гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив, эсхүл субъектив шинжүүдийн аль нэг шинжийг л мэдээгүй байсан нь эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэл болох нөхцөлийг ерөнхийлөн хуульчилсан байна.

1995 оны Испани улсын эрүүгийн хуульд хууль зүйн болон бодит байдлын андуурлын улмаас хийсэн үйлдлийг тусгайлан хуульчлах бус чухамхүү “Гэмт хэргийг үйгүйсгэх нөхцөл байдал”-д хамааруулан зохицуулалт болгон тусгасан байна. “..Эрүүгийн эрх зүйн зөрчлийг бүрдүүлж буй үйлдэлд хамаарах арилгах боломжгүй алдаа нь тухайн хүнийг эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлж болно. Хэрэв гэм буруутай этгээдийн хувийн байдал, гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдлын хувьд алдааг арилгах боломжтой байсан тохиолдолд гэмт хэргийг болгоомжгүйгээр үйлдсэнд тооцож хариуцлага хүлээлгэнэ” хэмээн заасан байна.

Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Италийн Эрүүгийн хуульд мөн гэм буруугийн андуурлыг гэмт хэргийг үггүйсгэх нөхцөл байдалд хэрэглэх байдлаар хуульчилсан байна. Тухайлбал, 59 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт гэмт “...Хэрэв хүн ял оногдуулахгүй байх нөхцөл байдал бий болсон хэмээн андуурч, нийгэмд аюултай үйлдэл хийсэн бол тухайн нөхцөл байдлыг үргэлж түүний талд ашигтайгаар шийдвэрлэнэ. Хэрэв хүн хайхрамжгүй байдлын улмаас алдаа гаргасан бол тухайн үйлдсэн үйлдлийг болгоомжгүйгээр үйлдсэн хэмээн үзэх бөгөөд эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэл болохгүй” хэмээн заасан байна. Үүнээс үзэхэд гэмт хэргийг үггүйсгэх нөхцөл байдлын үед хүн бодит байдлыг андуурч гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөхөөр байна.

Харин Бүгд найрамдах Беларусь улсын эрүүгийн хуульд гэмт хэргийг үггүйсгэх нөхцөл байдлын үед гаргасан гэм буруугийн андуурлыг шууд хуульчилж өгсөн байна. Тухайлбал 37-р зүйлд гэм буруугийн андуурлыг гэмт хэргийг үггүйсгэх нөхцөл байдалтай уялдуулан хуульчилахдаа “...хүн өөрийгөө аргагүй хамгаалалт, гарцаагүй байдалд хохирол учруулах, баривчлах таслан зогсоох зорилгоор халдах нөхцөл байдалд байна хэмээн төөрөгдөлд орж, хохирол учруулах бодит нөхцөл байдал байхгүйг мэдэх ёсгүй, мэдэх боломжгүй байсны улмаас гэмт хэрэг үйлдсэн бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхгүй ” хэмээн хуульчилсан байна. Энэхүү зохицуулалтыг ОХУ-ийн эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаанд онолын хувьд хүлээн зөвшөөрсөн байдаг.

Английн эрх зүйн сургаальд хэрэв субъект хууль бус зүйлийг хийхдээ бодит нөхцөл байдлыг мэдээгүйн, эсхүл түүний талаарх алдаатай төсөөллийн улмаас хийж буй зүйлээ хууль бус болохыг нь мэдээгүй тохиолдолд гэмт хэрэг үйлдсэн хэмээн хариуцлага хүлээлгэхгүй хэмээн тодорхойлсон байдаг. Учир нь энэ тохиолдолд хүсэл зориг болон үйлдлийн байх ёстой нэгдэл байхгүй; хүсэл зоригийн гэмт үр дагаварт хандах харилцаа саармаг болж үлдэнэ” хэмээн үздэг. АНУ-ийн эрх зүй нь Английн эрх зүйгээс эх сурвалжтай бөгөөд АНУ-ийн 1962 оны Эрүүгийн хууль 2.04 заалтад эрх зүйн болон бодит байдлын андуурлын тухай асуудлыг анх хуульчилж байсан юм. Үүний агуулга нь “ Хэрэв хүн аливаа гэмт хэргийн шинжтэй үйлдлийг хийхдээ бодит байдал, хууль зүйн андуурлын улмаас гэмт хэрэг үйлдсэн бол эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлнө, гэхдээ халдлагын заавал байх элемент болох гэм буруу байхгүй байхыг шаардана. Харин аргагүй хамгаалалтын хувьд тухайн хамгаалалтыг хийх

үеийн хамгаалалт хийсэн хүний сэтгэл санааны байдлыг харгалзаж хариуцлагаас чөлөөлөх эсэхийг шийдвэрлэнэ” хэмээн хуульчилсан байна.

ОХУ-ийн эрүүгийн хуульд мөн гэм буруугийн андуурлын талаарх нарийвчилсан зохицуулалт байхгүй байна. Гэвч 1995 онд боловсруулагдсан ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн төслийн 29-р зүйлд андууралтай шууд холбогдох "Хэрэв субъект өөрийн хийх гэж байгаа болон хийж буй үйлдэл /эс үйлдэхүй/ нь ялын сүрдүүлэг дор эрүүгийн хуулиар хориглосон гэдгийг ухамсарлаагүй, хэрэг үйлдэх үеийн нөхцөл байдлаас шалтгаалж ингэж ухамсарлах /мэдэх/ боломжгүй байсан нь тогтоогдвол гэм буруугүй гэж үзэх бөгөөд эрүүгийн хариуцлага хүлээхгүй" гэсэн хэм хэмжээ хэлэлцэгдэж байсан боловч хууль тогтоогчдын дэмжлэг авч чадаагүй юм. Энэ нь агуулгаараа андуурлын тухай биш гэм буруугүйгээр хохирол учруулахтай холбоотой байсан нь харагдаж байна.

Гэвч зарим улсад, тухайлбал, Германы эрүүгийн хуульд андуурлын хоёр төрөл болох хууль зүйн болон хэргийн нөхцөл бодит байдлын андуурлыг тусад нь хоёр бие даасан хэм хэмжээнд хуульчилсан нь сонирхол татаж байна. Германы Эрүүгийн хууль 16, 17-р зүйл "Хэрэв субъект хэрэг үйлдэх үеийн нөхцөл байдлын улмаас өөрийн хийж буй үйлдэл, гэмт хэрэг мөн эсэхийг мэдээгүй, мэдэх боломжгүй бол эрүүгийн хариуцлага хүлээхгүй", "Хэрэв субъект өөрийн үйлдлийг /эс үйлдэхүй/ гэмт хэрэг гэж бодсон боловч тэр нь Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэрэг биш бол эрүүгийн хариуцлага хүлээхгүй", "Хэрэв субъект Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэрэг үйлдэх үедээ гэмт хэргийн үндсэн бүрэлдэхүүний объектив болон субъектив шинжүүд, хүндрүүлэх болон онц хүндрүүлэх нөхцөл байдлуудын талаар ташаарсан /андуурал/ бол андуурсан төсөөллийн хүрээнд андуурлын шинж, агуулга, хүрээ зэргийг тал бүрээс нь харгалзан эрүүгийн хариуцлагын асуудлыг шийдвэрлэнэ" хэмээн хуульчилсан байна.

Харин Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд “Гэм буруугийн андуурал”-ын тухай ойлголтыг тусгайлан зааж өгөөгүй бөгөөд хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Эрүүгийн хуулийн 6.5 дугаар зүйл буюу “Эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэх нөхцөл байдал”-д гэм буруугийн андуурлыг “Нөхцөл байдлыг буруугаар төсөөлж, андуурсны улмаас гэмт хэрэг үйлдсэн” хэмээн зөвхөн гэм буруугийн бодит байдлын андуурлыг тусгасан юм.

Гэвч уг заалт нь “нөхцөл байдал” гэх ойлголтоор хязгаарласан байгаа нь угтаа гэм буруугийн андуурлын ойлголтыг бүрэн гүйцэт илэрхийлж чадахгүй байгаа явдал юм. Учир нь “Нөхцөл байдлыг буруугаар төсөөлж, андуурсны улмаас гэмт хэрэг үйлдсэн” гэх заалтын байгаа “нөхцөл байдал” гэх ойлголт нь гэм буруугийн андуурлын нэг төрөл болох бодит байдлын андуурлыг буюу субъектийн гэмт хэрэг үйлдэж эхлэхийн өмнөх шатанд бий болсон, улмаар буруу төсөөлөл, андуурлын улмаас гэмт хэрэг үйлдэх ойлголт бөгөөд эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэх үндэслэл юм.

Дээрээс үзэхэд улс орон бүр гэм буруугийн андуурлыг өөр өөрсдийн байр сууринаас, практикт үндэслэн тайлбарлаж, хуульчилсан байна. Зарим улс орнуудад гэм буруугийн андуурлыг гэм буруу гэх институцийн бүрэлдэхүүнд хамааруулан судалж, хуульчилсан байхад, зарим нь гэм буруугийн андуурлыг гэмт хэргийг үгүйсгэх нөхцөл байдалд хамаатуулан зохицуулж байгаа бөгөөд эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэх эсхүл эрүүгийн

хариуцлагаас чөлөөлөх бие даасан үндэслэл болгон хуульчилсан онцлогууд ажиглагдаж байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Совд, Г. БНМАУ-ын эрүүгийн эрх зүйн курс. Ерөнхий анги. УБ., 1973 он
2. Нарангэрэл, С. Монгол улсын эрүүгийн эрх зүй Ерөнхий анги., УБ 1999 он
3. Жанцан, С. Монгол улсын эрүүгийн эрх зүйн онол., УБ 2009 он
4. Гантөмөр, Г. Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний ерөнхий онол. УБ., 2011 он
5. Золбоо, Т. Эрүүгийн эрх зүйн ерөнхий анги гэмт хэргийн бүтэц. УБ., 2018 он
6. Доржпалам, Х. Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй ерөнхий онол. УБ., 2019 он
7. Амарбаясгалан, Б. Тойм лекц. УБ., 2019 он
8. Эрүүгийн эрх зүйн ерөнхий анги. УБ., 2020 он
9. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. Москва, 2011 он